

Percepcija politike „novog kursa“ u tršćanskih Slovenaca

Članak prikazuje događaje s početka 20. stoljeća i otkriva kako su Slovenci okupljeni oko tršćanskog časopisa *Edinost* pratili razvoj politike „novog kursa“, kojom se dio hrvatskih političara novom strategijom stvaranja južnoslavenske jedinice u Habsburškoj Monarhiji naizgled približio srpskoj viziji i pridonio poboljšanju inače konfliktnih hrvatsko-srpskih odnosa. Istovremeno je ta politika imala negativan utjecaj na dotadašnji hrvatsko-slovenski savez jer se među primorskim i posebice tršćanskim Slovencima pojavio strah da će biti žrtvovani i prepušteni talijanskom utjecaju. Autor primjećuje da je pisanje *Edinosti* bilo podijeljeno između simpatiziranja hrvatsko-srpskog sporazuma, koji bi mogao potaknuti širu južnoslavensku uzajamnost, i frustracije onim dijelom te strategije koji je Trst ostavljao izvan zamišljenog jugoslavenskog prostora. Analiza pisanja *Edinosti* također pokazuje da planovi „novog kursa“ nisu predstavljali suštinsku fuziju hrvatske i srpske koncepcije jer su unutar Hrvatsko-srpske koalicije postojale dvije, prema geopolitički odrednicama bitno drugačije, vizije uređenja južnoslavenskog prostora.

Uvod

Početak 20. stoljeća obilježili su izuzetno dinamični odnosi između slovenskih, hrvatskih i srpskih političkih stranaka unutar Habsburške Monarhije. U tom je kontekstu jugoslavenstvo predstavljalo svojevrsnu zajedničku platformu unutar koje su se suočavali odnosi na tim trima relacijama.¹ U taj je diskurs svaka strana pokušala unijeti vlastite nacionalne ciljeve koji su često bili i međusobno isključivi te su predstavljali jedan od glavnih izvora sukoba i nestabilnosti u kasnijim jugoslavenskim državnim formacijama.² Prije samog formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, tijekom predratnog razdoblja različite južnoslavenske koncepcije natjecale su se prije svega glede definicije teritorija buduće južnoslavenske države, odnosno državne jedinice. Cilj je ovog članka analizirati jednu od tih ideja koja je nastala unutar „novog kursa“, pri čemu je postavljeno pitanje razgraničenja potencijalne treće habsburške državne jedinice i talijanskog prostora, odnosno pitanje granica neke buduće hrvatske ili južnoslavenske državne formacije na Ja-

¹ IVAŠKOVIĆ 2019.

² BANAC 1988: 377.

dranu te, posljedično tome, određivanje položaja grada Trsta i tršćanskih te ostalih primorskih Slovenaca.³ U prvom dijelu članak pokušava objasniti kako je i zašto došlo do „novog političkog kursa“ među dijelom Hrvata, kakve su bile reakcije tršćanskog časopisa liberalnih Slovenaca i, konačno, kako je pokušaj provedbe nove ideje utjecao na odnose između Slovenaca, Hrvata i Srba.

Okolnosti formiranja nove političke strategije

Ideja južnoslavenske države na početku 20. stoljeća bila je vrlo dinamična i, kao takva, živjela je unutar različitih, nerijetko i isključivih koncepata. Srbija je bila generator većine onih ideja koje su se protivile habsburškom državnom okviru. U velikoj je većini relevantnih srpskih državnih vizija nakon 1903. jedan od temeljnih postulata bilo suprotstavljanje ma kakvom vidiku kontakta južnoslavenske države s germanskim svijetom. Posljedično je širenje njemačkog utjecaja bilo identificirano kao glavna prepreka ujedinjenja Južnih Slavena pod vodstvom srpske kraljevske dinastije. Također je svako pristajanje na uključivanje Srbije u srednjoeuropsku uniju pod vodstvom Nijemaca bilo neprihvatljivo kako za vladajuće tako i za većinu oporbenih srpskih političkih grupacija, a iz perspektive većine srpskog stanovništva, to bi ugrozilo i samu egzistenciju Srbije kao državnog subjekta ili bi barem impliciralo smanjenje srpske suverenosti na razinu iz razdoblja Osmanskog Carstva. Srbija bi tako umjesto središnje uloge među južnim Slavenima dobila marginalan položaj te bi vrlo vjerojatno bila vezana i ovisna o katoličkoj većini. Ta je bojazan odredila razvoj srpskih južnoslavenskih ideja u smjeru pokušavanja odvratanja habsburških Južnih Slavena od lojalnosti Habsburškoj Monarhiji, zapravo od bilo kojeg državnog oblika u kojem bi Nijemci imali dominantnu ulogu, što je postala i ključna točka u srpskoj diplomaciji od ponovnog uspona Karađorđevića na vlast.⁴ Osnovni je cilj Srbije bio priključenje cjelokupnog habsburškog srpskog stanovništva matičnoj srpskoj državi, što je bilo formalizirano već sredinom 19. stoljeća u dobro poznatom Garašaninovim *Načertanijama*. Potonji je dokument zapravo bio revidirana verzija programa poljske (Adam Czatoryski) i češke (František Zach) emigracije u Parizu koje su u ideji stvaranja južnoslavenske države pod srpskim vodstvom vidjele mogućnost sprečavanja širenja austrijskog i ruskog utjecaja na jugoistoku Europe.⁵ Stvaranje široke antihabsburške političke koalicije s drugim Južnim Slavenima, u prvom redu

³ Oznaka „primorski Slovenci“ odnosi se na slovensko stanovništvo na području tadašnje krunske zemlje Austrijsko primorje (njemački *Österreichisches Küstenland*) koje je uključivalo Slobodni carski grad Trst s predgradima i zaleđem, Markgrofoviju Istru te Kneževsku grofoviju Goricu i Gradišku.

⁴ STANČIĆ 2002: 197-198; IVAŠKOVIĆ 2012.

⁵ MANETOVIĆ 2006.

Hrvatima, bilo je u skladu s tim srpskim programom. Dakako, pritom se tražila i podrška svih ostalih (kako slavenskih tako i neslavenskih) političkih skupina koje nisu bile sklone politici Beča, odnosno, kako je zapisao srpski pisac Stanojević: „U ono doba započeo je rad srpske omladine i borba srpskog naroda u Austriji za svoja politička prava i slobode: Srbi u Ugarskoj i u Trojednoj kraljevini, u savezu s Mađarima i Hrvatima, započeli su borbu protiv Beča“. ⁶

Među većinom habsburških Južnih Slavena ipak nije bio prisutan toliko snažan antihabsburški stav. Dio uzroka za to treba tražiti u stvarnoj germanskoj nadmoći nad Južnim Slavenima u Austro-Ugarskoj, a dio svakako treba pripisati i snažnoj prisutnosti austroslavenskog koncepta, tj. uvjerenju pretežnog dijela hrvatskih i slovenskih političkih elita o pripadnosti njihovih područja srednjoeuropskom okviru, odnosno Habsburškoj Monarhiji. ⁷ U prvom je redu nacionalno-katoličke političke grupacije Slovenaca i Hrvata karakterizirao kontinuitet napora za očuvanjem Habsburške Monarhije i istodobno njezinim reformiranjem u pravcu povećanja vlastite političke autonomije. Dok je u Hrvatskoj ta tendencija artikulirana političkim ciljem što veće revitalizacije povijesnog državnog prava i povezivanjem barem onih teritorija koje bi obuhvaćala Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, slovenske su političke stranke nastojale primarno konsolidirati vlast na nižim razinama u područjima sa slovenskom većinom. U nedostatku vlastitih državnopravnih instituta, slovenske je katoličke narodnjake karakteriziralo traženje oslonca u hrvatskim nacionalnim konceptima. U takvim okolnostima Zagreb, odnosno Hrvatska zbog svojeg položaja i relativne većine hrvatskog stanovništva bili su središte austroslavenskih i katoličkih južnoslavenskih koncepata, što je predstavljalo kontinuitet kroatocentričnih vizija rješavanja južnoslavenskog pitanja iz 19. stoljeća, bilo da se promovirala Strossmayerova ili, pak, Starčevićeva državna ideja. ⁸

Osim srpskih, hrvatskih i slovenskih ambicija, dakako, na način rješavanja južnoslavenskog pitanja utjecali su i vanjski čimbenici. U prvom je redu to bila kriza dualizma u Austro-Ugarskoj koja se manifestirala zastojem normalnog parlamentarnog djelovanja u zapadnom dijelu Monarhije i djelovanjem oporbe u Ugarskoj koja je pod vodstvom Ferenc Kossutha težila k još većoj samostalnosti Ugarske, što bi Habsburšku Monarhiju faktički svelo na personalnu uniju. ⁹ Iz perspektive habsburških vlasti hrvatsko je nezadovoljstvo podjelom svojeg narodnog korpusa na dva dijela Carstva predstavljalo faktor destabilizacije koju je trebalo smiriti kako ne bi prerasla u širi hrvatski ili hrvatsko-slovenski protudržavni po-

⁶ PILAR 1990: 350.

⁷ RAHTEN 2005.

⁸ LAMPE 2000: 73-74; LOVRENČIĆ 1972: 22.

⁹ RAJČIĆ 2014: 345.

kret. Međutim, prihvaćanje ključnih administrativnih i teritorijalnih reformi, koje bi zadovoljile habsburške Južne Slavene i udaljile ih od Srbije, bilo je izuzetno teško zbog potrebe dobivanja mađarske suglasnosti. Habsburške su vlasti stoga nastojale na unutarnjem planu dobiti na vremenu na manjim ustupcima Slovenima i Hrvatima, dok je na vanjskopolitičkom planu bečka diplomacija ulagala napore u sprečavanje stvaranja država koje bi bile dovoljno snažne i velike da bi predstavljale centripetalni faktor za habsburške Južne Slavene.¹⁰ Bilo je neophodno spriječiti ujedinjenje Srbije i Crne Gore te ih onemogućiti pri osvajanju područja urušavajuće osmanske države. No, na vanjskopolitičkom planu Austro-Ugarska doživljavala je brojne poraze koji su zemlju doveli u okruženje bez iskrenih političkih saveznika. Bez obzira na opću percepciju prirodnog partnerstva, Njemačka je predstavljala latentnu opasnost zbog tendencije ujedinjenja svih Nijemaca u jednu zemlju. Slično je bilo i s Italijom koja je nakon 1882., doduše, bila formalni austrougarski saveznik, ali je sve više poticala iredentističke težnje austrougarskih Talijana.¹¹ Beč nikako nije smio zanemariti ni rusku opasnost usprkos relativnoj slabosti Rusije nakon poraza u ratu s Japanom. Osmansko je Carstvo bilo u još lošijem položaju, no upravo je to predstavljalo i dodatan problem za Beč jer je bilo nejasno tko će i kako nadomjestiti prazninu ako ta država propadne.¹² Stvaranje prevelike bugarske, a još više velike srpske države moglo bi, naime, imati opasne implikacije za jugoistok Habsburške Monarhije.

Opisano se stanje odrazilo i na unutarnju situaciju u Monarhiji. Svaki pokušaj austrijskih političkih krugova za rješavanje južnoslavenskog pitanja bio je blokiran zbog nedostatka potpore većine. Prvi glas „protiv“, dakako, predstavljale su ugarske političke elite koje su svim silama pokušavale sačuvati dualistički režim iz 1867. koji im je omogućilo kontrolu nad golemim teritorijem i činio ih jedinim relevantnim sugovornikom Beču pri ključnim državnim pitanjima. Drugu su prepreku većem stupnju političke emancipacije habsburških južnih Slavena predstavljale njemačke nacionalne skupine koje su se protivile bilo čemu što bi slutilo na povezivanje južnoslavenskih teritorija u treći državni entitet.¹³ U tome su prednjačili koruški Nijemci koji su prijetili da će se „boriti na život i smrt“ za sva područja južno od Drave.¹⁴ Da je nacionalna komponenta ipak iznad drugih ideoloških dimenzija u političkim programima, potvrdili su i njemački kršćanski socijalisti koji su se priključili njemačkim nacionalnim zahtjevima.¹⁵ Konačni udarac ideji stvaranja hrvatsko-slovenske državne jedinice bio je izostanak češke

¹⁰ PLETERSKI 1975: 52.

¹¹ RAHTEN 2005: 9.

¹² HALL 2000.

¹³ RAHTEN 2001: 9.

¹⁴ ISTI 2005: 196-198.

¹⁵ IVAŠKOVIĆ 2012.

potpore. Česi, koji su na svojem području u to vrijeme jedini uspjeli njemačke činovnike zamijeniti češkima, u trijalizmu su, naime, vidjeli opasnost da kao jedini slavenski narod ostanu usamljeni u austrijskom dijelu Monarhije.

Pored nemogućnosti realizacije trijalističke ideje, u Dalmaciji se sve više očitovala pasivna, a nerijetko i maćehinska uloga Austrije koja je u drugoj polovini 19. stoljeća često žrtvovala gospodarski probitak Dalmacije radi širih monarhijskih interesa. Tako je, primjerice, privilegirala talijansku trgovinu i ribarstvo na Jadranu, a tzv. „vinska klauzula“, kojom su veće namete od talijanskih trpjeli dalmatinski proizvođači vina, još je dodatno povećala nezadovoljstvo austrijskom upravom.¹⁶ U takvim se okolnostima gubilo povjerenje u politiku suradnje s austrijskim vlastima, poput one Narodne stranke s vladom Eduarda Taaffea,¹⁷ a na krilima krize dualizma i otpora mađarske opozicije centralnoj vlasti rodila se politika „novog kursa“ koja je označila važan zaokret u dijelu hrvatske politike.¹⁸ Bio je to nov i istodobno revolucionarni politički put koji je odustao od pokušaja dobivanja austrijske potpore i tražio alternativu u stvaranju širih oporbenih strateških partnerstava. Ključno je bilo uspostavljanje saveza sa Srbijom i Italijom, a na široj političkoj areni članovi te političke grupacije bili su aktivni i u povezivanju s francuskim, ruskim te bugarskim skupinama koje su u „novom kursu“ vidjele mogućnost ostvarenja vlastitih geopolitičkih interesa.

Situacija u Trstu početkom 20. stoljeća

Slovinci su 20. stoljeće dočekali podijeljeni na dva ideološka pola, konzervativni i liberalni, a u to su natjecanje tek povremeno uskakali socijaldemokrati pod vodstvom Etbina Kristana (1867. – 1953.). Međutim, potonji su u to vrijeme još uvijek bitno zaostajali glede svojeg političkog utjecaja. Konzervativci predvođeni Ivanom Šusteršičem (1863. – 1925.) u to su vrijeme imali najveću podršku među slovenskim stanovništvom, no u većim gradovima – prije svega u Ljubljani, Trstu i Gorici – liberalno-napredni krug imao je znatno bolji položaj. Bolji status u gradovima implicirao je i lakši pristup svijetu visokog obrazovanja i državnoj birokraciji, što je omogućavalo i veći potencijal za djelovanje u politici na državnoj razini.¹⁹ Pretežno liberalni svjetonazor pomiješao se s nacionalizmom, što je prije svega vrijedilo za etnički mješovite gradove poput Trsta i Gorice,²⁰ a miješanje slovenskih, talijanskih i njemačkih interesa u tim je krajevima često predstavljalo

¹⁶ PERIČIĆ 1984.

¹⁷ KNEŽEVIĆ 2019.

¹⁸ KARDUM I GAJSKI 2012.

¹⁹ KOCKA 1988.

²⁰ BRUCKMÜLLER 1991.

indikator budućih političkih pomaka na razini čitave Monarhije. Trst je bio od velike geopolitičke važnosti; svojom lukom je, naime, imao funkciju poveznice s Dalmacijom i dalje s bosansko-hercegovačkim područjima, što je potaknulo bečke vlasti na ulaganje u željezničku infrastrukturu koja bi središnju Austriju povezala s Jadranom.²¹ Zahvaljujući ulaganjima, Trst je, prema brojnim kriterijima, postao grad s boljim uvjetima za gospodarsku djelatnost čak i od, primjerice, Beča.²² Rast stanovništva i industrijalizacija podrazumijevali su i žestoku borbu za političku prevlast kako na svjetonazorskom tako i na nacionalnom planu.²³

Krajem prvog desetljeća 20. stoljeća u Trstu je živjelo više od 50 000 Slovenaca, što je ipak predstavljalo tek oko 31% ukupnog gradskog stanovništva, no slovenski je narodni korpus bilježio pozitivan trend uslijed doseljavanja iz ruralnog zaleđa grada koje je, pak, bilo većinski slovensko.²⁴ Pozitivne demografske trendove za Slovence pratilo je i jačanje njihova gospodarskog položaja osnivanjem slavenskih osiguravajućih društava i banaka.²⁵ Prisutnost većinskoga talijanskog stanovništva i talijanskih političkih stranaka potaknula je prilagodbu slovenskih političkih pokreta koji su u središte svojih programa počeli stavljati nacionalne zahtjeve.²⁶ Slovenci su tako polako počeli oblikovati karakterističan sloj građanstva koji je prethodno komplementaran odnos između slovenskih poljoprivrednika i talijanskog građanstva narušio natjecanjem na kulturnom i političkom polju u samom gradu.²⁷ Usporedno s oblikovanjem slovenske građanske elite, pod utjecajem talijanske političke konkurencije slovenske su stranke preuzele određene elemente liberalnog svjetonazora, odmaknuvši se tako od tradicionalnog konzervativnog pola kojem je obično težio slovenski poljoprivrednik. Važnost vjerske pripadnosti donekle se smanjila jer nije činila razliku između Talijana i Slovenca (te Hrvata), a istovremeno je jezični i nacionalni identitet postajao sve važniji, što je zapravo predstavljalo i glavne ideološke čimbenike razdvajanja liberalnog i konzervativnog dijela slovensko-hrvatskog pokreta. Kulturno-političko natjecanje u Trstu ispostavilo se kao važan dio u mozaiku borbe za primat u primorskim gradovima istočnog Jadrana pa je bilo prirodno da se slovenske političke elite oslanjaju na Hrvate i na širi južnoslavenski koncept koji je predstavljao antitezu talijanskoj iredentističkoj doktrini, koja je pokušavala dokazati isključivo vlastito pravo na

²¹ VERGINELLA 1997.

²² WINKLER 2000: 51-53.

²³ RUTAR 2002.

²⁴ LAMPE 2000: 75; PIRJEVEC 2007: 19.

²⁵ MILLO 1989: 125-126; KACIN-WOHINZ I TROHA 2001: 29; Domaće vesti. Ustanovni občni zbor Jadranske banke v Trstu. *Edinost* (Trst), br. 30, 30. listopada 1905, 1; Božič. *Edinost* (Trst), br. 30, 24. prosinca 1905, 1.

²⁶ PIRJEVEC 2007: 44; GRDINA 2003: 211-216.

²⁷ VERGINELLA 1990: 8.

cijelo Primorje.²⁸ Primorski su se Slovenci u svojoj težnji za većom političkom emancipacijom povezivali s istarskim, primorskim i dalmatinskim Hrvatima, a pritom su se jedni i drugi često pokušavali vlastima u Beču predstaviti kao zaštitni bedem austrijskih interesa na Jadranu.²⁹ Zajednička točka slovensko-hrvatskog partnerstva bila je treća jedinica unutar Habsburške Monarhije. Potonja bi, prema slovenskim željama, trebala uključivati i obalne, tj. tršćanske Slovence. Štoviše, osim Zagreba i Ljubljane, upravo je Trst prema određenim idejama s početka 20. stoljeća trebao biti jedan od triju glavnih gradova željene južnoslavenske državno-pravne jedinice.³⁰ Posljedice demografskih promjena i brojčani rast stanovništva Trsta bili su primjetni i u izbornoj reformi koja je potvrdila sve veće značenje grada u kontekstu Monarhije. Trst je, naime, dobio pravo na izbor petorice zastupnika u Carevinskom vijeću, što je još dodatno intenziviralo političko natjecanje u gradu.³¹

Najutjecajniji kreatori slovenskog javnog mnijenja u Trstu u to su se vrijeme okupljali oko Političkog društva „Edinost“ koje je izdavalo istoimene novine. *Edinost*, dakako, nije bilo jedino slovensko glasilo u Trstu, ali je krajem 19. i početkom 20. stoljeća zasigurno imalo najveći utjecaj kako s političkog tako i s kulturnog te ekonomskog aspekta.³² Taj se utjecaj, naime, sve do formiranja Političkog društva za Hrvate i Slovence u Istri 1902. protezao na područje cijele Istre.³³ Stoga ne začuđuje da su važnost *Edinosti* priznavali i najutjecajniji hrvatski političari, prije svega hrvatski pravaši u Istri koji su, pokušavajući pridobiti austrijsku potporu, za razliku od pravaštva u Banskoj Hrvatskoj, prešućivali ideju samostalne Hrvatske izvan Habsburške Monarhije.³⁴ Također su priznavali i postojanje slovenske nacije te su se oslanjali upravo na suradnju sa slovenskim primorskim političarima.³⁵ Tako je, primjerice, Vjekoslav Spinčić (1872-1933), pored Matka Laginje i Matka Mandića jedan od pripadnika tzv. „hrvatskog istarskog trolista“, u *Edinosti* vidio uzor za hrvatski list *Naša sloga*: „Tko hoće, da prouči život našega naroda u Istri od godine 1870 do 1916: njegovo probuđivanje i osvješćivanje, njegov prosvjetni i gospodarski napredak, njegove borbe za škole, za jezik u uredima i javnom životu, njegove izborne borbe u općinska zastupstva, u pokrajinski sabor i u zastupničku kuću carevinskog vijeća; ko hoće, da sve to prouči, taj valja da prolista ‘Našu slogu’. Ona je zrcalo života hrvatskoga naroda

²⁸ VIVANTE 1954: 136-138.

²⁹ PIRJEVEC 2007: 40-41; RAHTEN 2005: 105-149; KACIN-WOHINZ I TROHA 2001: 26.

³⁰ PIRJEVEC, U PEČENKO 2013.

³¹ CVIRN 2006: 151.

³² PAHOR 2004: 27-28 i 69.

³³ KLAJIĆ 2018: 119.

³⁴ ISTI 2009.

³⁵ ISTI 2014: 31.

Istre ... Među Hrvatima Istre vršila je zadaću sličnu onoj, što vrši od godine 1876 *Edinost* među Slovencima Trsta i Istre, a donekle i Goričke³⁶. Unatoč tomu što se njezin utjecaj donekle smanjio nakon 1902., upravo je tršćanska *Edinost* ostala najrelevantnije slavensko političko društvo u Trstu i slovenskom dijelu Istre.³⁷ To su neizravno priznali i najviši redovi habsburških vlasti, što je došlo do izražaja pri popisu stanovništva 1911. koji je bio ponovljen upravo na intervenciju *Edinosti*.³⁸

Obrat u 1903.

Prisutnost hrvatskih, talijanskih i slovenskih nacionalnih elemenata u primorskim krajevima Monarhije implicirala je trokut odnosa u koji su se miješali kako austrijska Vlada tako i srpski element iz dalmatinskog zaleđa. Do 20. stoljeća povijesno i kulturno bliski Hrvati i Slovenci u velikoj su mjeri svoje interese ujedinjeno zastupali nasuprot ambicija talijanskih iredentista. U takvom recipročnom odnosu primorski Slovenci branili su hrvatski primat u Zadru i Rijeci, dok su hrvatske novine podržavale slovenske želje o uspostavi slovenskih institucija u Trstu.³⁹ Godinu 1903. obilježio je zaokret dijela pravaša u austrijskom dijelu Monarhije koji je popratila intenzivna kampanja za dobivanje potpore glede južnoslavensko-talijanskog, odnosno talijansko-hrvatskog sporazuma.⁴⁰ Na diplomatskom je polju ulogu promotora tzv. „novog političkog kursa“ preuzeo bivši pravaš Ante Tresić Pavičić (1867-1949), a u sferi javnog života inicijativu za širenje ideje imao je također bivši pravaš Frano Supilo (1870-1917) koji je svoje stavove iznio u riječkom *Novom listu*. Ljeti 1903. u tom su časopisu počeli izlaziti članci koji su favorizirali dotad nepopularne Talijane.⁴¹ I pojedini tršćanski časopisi priključili su se slavljenju slavensko-talijanskog saveza, a osim već postojećih *Slovanske misli* i *Trijalizma*, počeo je izlaziti i Tresić Pavičićev *Jadran*. Indikativno je da su se ta glasila uz hrvatski sve više koristila i talijanskim jezikom. Usporedno su se slični procesi odvijali i u Dalmaciji, gdje je Ante Trumbić (1864-1938) preuzeo ključnu ulogu u promicanju novih ideja. Prema njegovu tumačenju, između Talijana i Hrvata postojala su samo manja neslaganja oko graničnog pitanja, što, pak, ne bi smjelo ozbiljnije ugroziti konačan dogovor. Zanimljivo je da se gotovo istodobno s preokretom u hrvatsko-talijanskim odnosima u Trumbićevim izlaganjima kao čimbenik koji je najviše ugrožavao hrvatsko-talijanske interese

³⁶ PAHOR 2004: 26.

³⁷ ŽITKO 2016: 64.

³⁸ PIRJEVEC, U PEČENKO 2013.

³⁹ PAHOR 2004.

⁴⁰ DIKLIĆ 1998: 392-437.

⁴¹ PLETERSKI 1975: 55.

na Jadranu uspostavljala upravo ideja pangermanizma.⁴² Potonja je kao glavni neprijatelj označena i na velikom saboru Slavenko-latinskog saveza na kojem je u prosincu 1904. prisustvovao i sâm Tresić Pavičić.⁴³

Zbližavanje Hrvata i Talijana nije bilo s oduševljenjem popraćeno među primorskim Slovencima. Potonji su bili skeptični glede realne mogućnosti sklapanja bilo kakvog slavenko-talijanskog dogovora. No, naslovi hrvatskih novina u Dalmaciji i Trstu potvrđivali su kako sporazum ipak ima realne temelje, nakon čega je krenula lavina reakcija te pravi slovensko-talijanski novinski rat. Talijanska *L'Istria* je, primjerice, već krajem 1903. najavila da će uslijed hrvatsko-talijanskog sporazuma Istra konačno postati talijanska,⁴⁴ da bi *Edinost* oštro odbacivala mogućnost puštanja cijelog Austrijskog primorja te ustrajavala na uključivanju tog područja u okvir slavske državne jedinice Habsburške Monarhije.⁴⁵ Manevarski prostor za dogovor primorskih i tršćanskih Slovenaca te Talijana zapravo nije postojao, stoga je razumljivo da su talijanski politički predstavnici neprestano pokušavali postići dogovor na široj južnoslavenskoj razini. Pregovaranje o podjeli čitavog jadranskog područja je, naime, impliciralo smanjenje pregovaračke važnosti Trsta i Istre. Talijansko oslanjanje na Hrvate koji su naseljavali veći dio istočne obale Jadrana i kojima su, za razliku od Slovenaca, zauzvrat mogli ponuditi dominantan politički utjecaj u dalmatinskim priobalnim područjima (posebice u Zadru) bilo je, dakle, razumljivo. Posljedično su primorski i istarski Slovenci te dio Hrvata u Istri preko noći ostali sami u svojim nastojanjima da Trst, Goricu i Gradišku te Istru priključe željenoj južnoslavenskoj jedinici. Naime, činilo se da su se i Slovenci na najvišoj diplomatskoj razini, prije svega katoličko-narodnjačka politička struja, odrekli mogućnosti dobivanja tih područja. U ožujku 1904. sâm je Ivan Šusteršič u ime Slavske unije imenovao Vjekoslava Spinčića za voditelja pregovora s Talijanima, što se moglo razumjeti kao signal da Slavska unija nastoji sačuvati dominantno hrvatski dio Istre u mogućoj južnoslavenskoj jedinici, dok su od Austrijskog primorja i oni odustali. I neki drugi rezultati pregovora, poput, primjerice, dogovora o osnivanju talijanskog Pravnog fakulteta u Trstu i slovenskog Pravnog fakulteta u Ljubljani, također su podržavali tu pretpostavku. Dok su dalmatinski Hrvati sa zadovoljstvom popratili takav razvoj, istarski su Hrvati isticali potrebu za oprezom u savezu s Talijanima,⁴⁶ a tršćanski su Slovenci iz *Edinosti* izražavali bijes.⁴⁷ Ogorčenje je u Trstu 27. ožujka 1904. urodilo i

⁴² Isto: 57.

⁴³ ŽITKO 2016: 69.

⁴⁴ IVAŠKOVIĆ 2019.

⁴⁵ Slovani in Italijani. *Edinost* (Trst), br. 28, 26. studenoga 1903, 1-2.

⁴⁶ Talijani Istre i sloga. *Naša sloga* (Pula), br. 37, 28. siječnja 1904, 1.

⁴⁷ PLETERSKI 1975: 61-62.

javnim prosvjedom u organizaciji *Edinosti* protiv „samoubojstva tršćanskih Slovenaca“.⁴⁸ Ipak, reakcije tršćanskih Slovenaca i istarskih Hrvata nisu bile jednako intenzivne, a dio će slovenskih povjesničara kasnije razloge za to naći u prodoru pravaške ideje u Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri.⁴⁹ Činjenica da će biti iznimno teško Slovence uključiti u proces provedbe strategije „novog kursa“ nazirala se i nekoliko godina prije samog sklapanja sporazuma u Rijeci. I sâm je Ante Tresić Pavičić shvaćao da Slovincima nema što ponuditi jer je posredovanje u razgraničenju između Slovenaca, Talijana i Hrvata bilo igra u kojoj svaki rezultat donosi bar jednu nezadovoljnu stranu. Stoga je i razumljivo da je već 1903. *Edinost* predbacivala Tresiću Pavičiću da razgovori s Talijanima ne mogu ići brzo jer talijanska strana nije bila spremna ponuditi ništa što bi udovoljilo željama istarskih i primorskih Slovenaca,⁵⁰ dok je Tresić Pavičić na to konstatirao samo kako Talijani ipak ne predstavljaju veću opasnost od Nijemaca: „U ovoj borbi za jugoslavensko jedinstvo i povezivanje lanca koji će spriječiti Nijemce da prodru na Balkan i Jadran imamo izrazitu jaku potrebu za savez s romanskim narodima, posebice s Talijanima“.⁵¹

S talijanskog je stajališta hrvatski „novi politički kurs“ predstavljao svojevrsnu polugu za pomicanje sugovornika u vezi s razgraničenjem na Jadranu prema istoku, a pritom je logika bila jasna; što se više središte Južnih Slavena pomakne od predmeta spora, to će manji biti uloženi napor druge strane za Tršćanski zaljev, Istru, Goricu i Gradišku. Hrvatsku je stranu pritom požurivala i činjenica da je tada na horizontu već bila rasprava o statusu Bosne i Hercegovine (BiH).⁵² Posljedično je trebalo pridobiti što više strateških partnera koji bi poduprli ujedinjenje područja Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U slučaju kad bi se Hrvatska, Slavonija i Dalmacija konačno ujedinile u posebnu državnu jedinicu, ona bi predstavljala izuzetno jaku centripetalnu silu koja bi imala tendenciju pripojenja BiH.⁵³ Imajući to u vidu, Tresić Pavičić pokušao je pridobiti talijansku stranu pružanjem hrvatske potpore talijanskoj akviziciji Albanije, a istodobno je i jaka bugarska država, koja bi ublažila srpski pritisak na aneksiju BiH, bila vrlo važna u hrvatskoj strategiji „novog kursa“. Žurba tog dijela hrvatskih političara imala je za posljedicu povećanje dijela teritorija kojega se „novi kurs“ bio spreman odreći u korist talijanske strane. U prvoj su fazi bili spremni za razgraničenje na temelju nacionalnog kriterija koje je predstavio Milan Marjanović. Tako bi

⁴⁸ Dnevne novice. Javni shod pri Sv. Ivanu. *Edinost* (Trst), br. 29, 28. ožujka 1904, 2.

⁴⁹ ŽITKO 2016: 89.

⁵⁰ Slovani in Italijani. *Edinost* (Trst), br. 28, 29. studenoga 1903, 2.

⁵¹ Dr. Ivan Prijatelj: Caveant consules!. *Slovenski narod* (Ljubljana), br. 52, 16. siječnja 1919, 1.

⁵² IVAŠKOVIĆ 2017: 104.

⁵³ WANK 1963.

Trst i zapadni dio Istre dobili Talijani, dok bi ostatak pripao hrvatsko-slovenskoj državnoj jedinici.⁵⁴

Riječka i Zadarska rezolucija

Krajem siječnja 1903. koalicija takozvanih „obzoraša“ i „domovinaša“ (prvi okupljeni oko glasila *Obzor*, drugi oko *Hrvatske domovine*) urodila je spajanjem Stranke prava i Neovisne narodne stranke u Hrvatsku stranku prava. Proces povezivanja hrvatske koalicije nije bio lagan i kratkotrajan, no u travnju 1905. povezale su se parlamentarne grupe Hrvatske narodne stranke i Hrvatske stranke prava u novu Hrvatsku stranku. Ključne točke sporazuma jasno su istaknule temeljni cilj tog saveza. U prvoj je točki, naime, navedeno da Hrvatska stranka stoji čvrsto pri stavu ujedinjenja Kraljevine Dalmacije s Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom na temelju narodnog i državnog prava, smatrajući spajanje značajnim korakom krajnjega cilja prema kojem treba nastojati povezati sva područja koja su naseljena Hrvatima u jedno neovisno državno tijelo.⁵⁵ Sljedeća je točka istaknula važnost ravnopravnosti hrvatskog jezika u javnom životu i obrazovanju u Dalmaciji, jačanje narodne i nacionalne svijesti dalmatinskih Hrvata i integraciju jadranskih luka koje imaju zaleđe u Bosni i Hercegovini. Nakon što su definirani teritorijalni i kulturni ciljevi, treća je točka opredijelila odnos Hrvata prema Srbima tako da su hrvatski i srpski narod definirani kao „ujedinjeni u krvi i jeziku te su neraskidivo teritorijalno povezani“.⁵⁶ Posljedično bi Hrvatska stranka trebala raditi na uklanjanju i onemogućavanju međusobnih sukoba. S hrvatskog je gledišta, dakle, primarni cilj bio pripojenje Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji u Trojednu Kraljevinu, što su neki Srbi nevoljko dočekali. Jovan Jovanović Pižon je, primjerice, govorio o ovom programu na sljedeći način: „Ovome programu i postupku Hrvata u Dalmaciji ne mogu se radovati Srbi. Program istaknut u tačci prvoj, pored sve neodređenosti, može se smatrati kao čisto nacionalistički, čisto hrvatski, program uzak, bez vidika, bez budućnosti. Na domu Mađžari, na Balkanu Germani, a Hrvati o svome sjedinjenju. ... Umesto širokog programa slovenskoga, stari hrvatski program. Umesto Štrosmajera, Antun Starčević. Umesto Jugoslovenstva, Velika Hrvatska.“⁵⁷ Pritom treba istaknuti da Srbi na području Habsburške Monarhije nikako nisu bili jedinstveni.⁵⁸ Iako su srpski časopisi,⁵⁹ srpske financijske institucije i srpske političke stranke uglavnom djelovale segregacijski na srpsku

⁵⁴ PLETERSKI 1975: 65.

⁵⁵ PILAR 1990: 344.

⁵⁶ BAKIĆ 2004: 152-153.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ MILLER 1997: 137-168.

⁵⁹ ARTUKOVIĆ 1991: 232-240; ISTI 2000: 117-159.

zajednicu,⁶⁰ Srpska je samostalna stranka pod vodstvom Svetozara Pribićevića ipak imala nešto širi manevarski prostor za političko djelovanje. Ona se, naime, za razliku od Srpske radikalne stranke pod vodstvom Jaše Tomića, nije libila bilo kakvog aktivnijeg sudjelovanja u vlasti, dok su radikali dugo odbacivali suradnju s hrvatskim političkim predstavnicima. Odbacivali su Hrvatsko-ugarsku nagodbu i nisu prihvaćali djelovanje unutar koncepta hrvatske države, već su priznavali isključivo Austro-Ugarsku. Posljedično tome, do 1905. ta stranka nije ni davala predstavnike u Sabor.⁶¹ U tom kontekstu odbijanje novog programa čak i od strane onih Srba koji su, doduše, s motivom privlačenja dijela hrvatskih političara pod okrilje srbijanskog političkog programa⁶² ipak bili nešto skloniji suradnji, prisililo je hrvatske stranke na razmatranje mogućnosti određenih ustupaka koji bi hrvatskim Srbima trebali predstavljati dovoljno atraktivnu nagradu za priključenje hrvatskom cilju ujedinjenja. Upravo će se to kasnije pokazati jednom od temeljnih ideoloških razdjelnica na hrvatskom političkom prostoru.

U listopadu 1905. u Rijeci su se sastale sve hrvatske stranke osim Čiste stranke prava⁶³ (ČSP), Dalmatinsko-srpskog kluba i Narodne stranke.⁶⁴ Nakon dvodnev-
nog savjetovanja usvojen je okvir koji je jasno istaknuo sve elemente političkih ciljeva i metoda „novog kursa“. U uvodu rezolucije Ugarska se identificirala kao prirodni saveznik Hrvatske, a ujedno se zapisalo i kako Hrvati te njihovi politički predstavnici nemaju interesa i neće politički djelovati protiv ambicija Budimpešte. I u ovom je slučaju, kao i prilikom definiranja odnosa s Talijanima, zapisano da hrvatska želja za suverenitetom ne proturječi mađarskim ambicijama i potpunoj neovisnosti Ugarske: „Hrvatski zastupnici drže, da su današnje javne prilike u Ugarskoj nastale uslijed borbe, koja ide za tim, da kraljevina Ugarska dođe postepeno do potpune državne samostalnosti. Polazeći od tih pretpostavaka, hrvatski zastupnici smatraju, da je njihova dužnost boriti se usporedo s ugarskim narodom za ispunjenje svih državnih prava i slobodina, u uvjerenju da će rečena prava i slobodine biti od koristi hrvatskomu i ugarskomu narodu; a time će se udariti temelji trajnom sporazumljenju obaju naroda.“⁶⁵

Središnji dio dokumenta identificirao je ključni politički cilj nove politike, a to je ujedinjenje Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom. Indikativno je to što se u dokumentu nije koristila riječ „spajanje“, već „reinkorporacija“ Dalmacije u Trojednu Kraljevinu: „Postignuće te svrhe, namijenjene obostranoj koristi, uvjetovano je

⁶⁰ MILLER 1997: 23-24.

⁶¹ GAŠIĆ 2008: 16.

⁶² MATKOVIĆ 2003: 713.

⁶³ Iako je kao posebnu stranku *Edinost* spominje već prije, ČSP tek nakon donošenja Riječke rezolucije istupa iz Hrvatske stranke prava.

⁶⁴ Sestanek hrvatskih poslanecv na Reki. *Edinost* (Trst), br. 30, 3. listopada 1905, 1.

⁶⁵ PILAR 1990: 345.

najprije reinkorporacijom Dalmacije kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, kojima već virtualno i pravno pripada.“⁶⁶ Sâm odabir riječi ukazuje na to da je cilj bio ponovno pripojenje Dalmacije ostatku hrvatskog teritorija. S pravnog stajališta, dakle, nije postojala namjera formiranja novog subjekta, već želja za povećanjem jedinice Hrvatska–Slavonija, što je, pak, također implicitno podrazumijevalo secesiju ili odvajanje Dalmacije od tadašnje austrijske polovine države. Riječka rezolucija je, dakle, neizravno tvrdila kako je ostanak Dalmacije pod austrijskom vlašću neprihvatljiv i nepoželjan. Možemo zaključiti da je dokument odražavao snažne antiaustrijske stavove jer je posredno bilo moguće razabrati kako je upravo Beč čimbenik koji stoji na putu kako potpunom suverenitetu Ugarske tako i ostvarenju hrvatskih državnopravnih ciljeva. Riječkom su rezolucijom hrvatski zastupnici, dakle, podržali Ugarsku u nastojanju za stvaranjem personalne unije s Austrijom, što je impliciralo preustroj zajedničkih poslova Monarhije, a pritom su zahtijevali poštovanje Hrvatsko-ugarske nagodbe i prava svakog naroda unutar zajedničkog državnog okvira na odjelitost.⁶⁷

Danas lakše razumijemo i procjenjujemo motive za novu (geo)političku strategiju jednog dijela hrvatske političke elite. Prvi je uzrok „novog političkog kursa“ posve pragmatičan; nije, naime, postojala druga opcija strateškog pozicioniranja i povezivanja. Istovremeno se izbor Mađara kao strateškog partnera, koji je do tada sigurno predstavljao veću ugrozu hrvatskom subjektivitetu, može promatrati i kao izraz frustracije zbog austrijske neaktivnosti u rješavanju hrvatskog državnog problema. Oslanjanje na Beč nije se pokazalo zadovoljavajućom strateškom opcijom, što je dijelom potvrđeno i slabljenjem onih političkih stranaka koje su se na razini Monarhije vezale isključivo uz austrijske političke grupacije. To se moglo primijetiti na primjeru ČSP-a koji je bio sve slabiji unatoč tome što je sâm Josip Frank, koji je i osobno čvrsto vjerovao kako je budućnost hrvatske nacije zajamčena pod krunom habsburške dinastije,⁶⁸ imao pristup svim najvažnijim dužnosnicima u Monarhiji. Također, djelovanje „novog kursa“ bilo je lakše iz Hrvatske–Slavonije jer se ta jedinica nalazila unutar ugarskog dijela Monarhije. Osim toga, suradnja sa Srbima na austrofilmim osnovama bila je praktički nemoguća. Antigermanizam je, naime, bio jedan od temeljnih parametara u srpskoj političkoj agendi, a bio je i nužan za približavanje Kossuthovim mađarskim nacionalistima. Potonji je, naravno, pozdravio Riječku rezoluciju koja je shvaćena kao dokument koji će Dalmaciju integrirati u ugarski državni okvir: „Pozdravljamo našu braću Hrvate i Dalmatince i podsjećamo, da smo bratski dijelili s njima sva prava, koja smo dosada izvojštili. Austrija nas je uvijek ugnjetavala i Svemoćni neka putem

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ ČIPČIĆ 2017: 71; HORVAT 1936: 362-363.

⁶⁸ MATKOVIĆ 2001: 145.

Hrvatske privede Dalmaciju kruni sv. Stjepana. Očekujemo Vas s ljubavlju i s puno nade. Kossuth Ferenc.“⁶⁹

Uz činjenicu da su pristaše „novog kursa“ zagovarale partnerstvo s Talijanima i Mađarima protiv Austrije, čini se nekako paradoksalnim da je za razliku od ugarskog dijela Monarhije upravo austrijska uprava omogućavala nešto lakši razvoj političkih alternativa. Politički sustav u Dalmaciji bio je mekši od onoga u banovini Hrvatska-Slavonija.⁷⁰ Dalmatinski su Hrvati također bili u boljem položaju nego Hrvati u Istri. To je bila posljedica, između ostaloga, i manjeg udjela talijanskog stanovništva, što je impliciralo nemogućnost zauzimanja svih najvažnijih političkih položaja od strane njihovih političkih predstavnica bez većih kršenja ustavnih odredbi. Kad bi i pokušali potpuno podčiniti hrvatsku većinu, to bi impliciralo nezadovoljstvo koje bi se moglo preliti i u BiH, što bi, pak, stvorilo prevelike probleme austrijskom političkom vrhu. Istovremeno, državne su vlasti morale voditi računa i o povezanosti dalmatinskih Srba s Crnom Gorom, što je predstavljalo dodatan element rizika. Bečka je politika dopuštala sve više slobode Narodnoj stranci, što je omogućilo mnogo širi spektar kulturnih i političkih aktivnosti upravo u dalmatinskim područjima. U skladu s time, pokret za ujedinjenje Dalmacije te Hrvatske i Slavonije uživao je široku potporu hrvatske dalmatinske javnosti, kojoj su se, kako svjedoči izvještavanje slovenskih glasila, pridružili i mađarski nacionalisti: „Riječka konferencija i njezini zaključci u Dalmaciji među Hrvatima zapravo nemaju nijednog javnog protivnika ... Čak i u narodu živi misao da Austrija znači porez i žandare. ... Mađarska koalicija to zna i zato miluje Dalmatince u svojim časopisima. ... Košutov list ‘Budapest’ kaže da će se koalicija pobrinuti za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i osloboditi je potlačenog stanja koje ju sve više osiromašuje i unazađuje.“⁷¹

Tradicionalno je pravaško stajalište, utemeljeno na konceptu političkog hrvatstva,⁷² bosansko-hercegovačke i hrvatske Srbe percipiralo kao ključnu prepreku za razrješenje hrvatsko-srpskih konflikata,⁷³ dok je „novi kurs“ upravo u njima

⁶⁹ PILAR 1990: 347-348.

⁷⁰ LOVRENČIĆ 1972: 102-104.

⁷¹ Imenitna politika. – Tavčarjevi najnoviji upi v Košuta. *Slovenec* (Ljubljana), br. 33, 10. listopada 1905, 2.

⁷² U središtu koncepta hrvatskog povijesnog prava na državnost bila je premisa političkog naroda. To se svojstvo nije moglo izgubiti ili dobiti iznova, bez obzira na promijenjenu demografsku situaciju, ako su postojali pravni nasljednici izvornih vlasnika. Budući da samo jedan subjekt može imati status izvornog vlasnika, na jednom je području priznat samo jedan politički narod, odnosno narod s pravom stvaranja države. Prema tom tumačenju, upravo su Hrvati jedini nositelji povijesnog državnog prava na većem dijelu južnoslavenskih prostora unutar Habsburške Monarhije pa bi oni trebali biti i jedini subjekt s pravom obnove hrvatske srednjovjekovne države.

⁷³ ČSP je odbijao svaki ustupak srpskoj manjini u Hrvatskoj, smatrajući da je njegov jedini cilj bio spriječiti ujedinjenje hrvatskih pokrajina te povezati dio ili cijelu Hrvatsku sa Srbijom (IVAŠKOVIĆ 2017: 100).

tražio most za izgradnju boljih hrvatsko-srpskih odnosa. Ti su se odnosi snažno odrazili na političku situaciju u Dalmaciji koja je svojim geopolitičkim položajem predstavljala mjesto susreta nositelja nove južnoslavenske strategije. To je područje, naime, predstavljalo kolijevku hrvatske državnosti i njezin prozor u svijet, dok je većinsko pravoslavno stanovništvo u nekim dijelovima Dalmacije, u istočnoj Hercegovini i Crnoj Gori igralo važnu ulogu, najčešće prepreku, povezivanju Banske Hrvatske i Dalmacije. Pogotovo su snažna bila opiranja konceptu hrvatskoga državnog prava protiv kojeg su, unatoč međusobnim sporovima, djelovali svi politički predstavnici Srba u Dalmaciji, kako radikalno-liberalni tako i konzervativni.⁷⁴ Godine 1903. radikalno-liberalni krug ipak je uspio prevladati nad konzervativnim, a nakon toga Srpska narodna stranka u Primorju, unatoč neodustajanju od označavanja hrvatske državne misli kao preuske i posljedično neprivačne,⁷⁵ ipak kreće ususret „novome kursu“ koji su već prije nje načelno prihvatili Srbi iz Banske Hrvatske i beogradska politička elita.⁷⁶ Srpskim je strankama osnovni cilj bio definirati srpska nacionalna prava, što je i učinjeno Zadarskom rezolucijom koja je riječkom dokumentu dodana kao svojevrsan amandman 17. listopada 1905. Čineći to, 26 srpskih predstavnika iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dalo je zeleno svjetlo za riječke zaključke, pri čemu su Srbi potvrdili antiaustrijske stavove i nešto veću sklonost Mađarima. Na drugoj je strani osnovni hrvatski cilj pripajanja Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji bio uvjetovan priznanjem jednakopravnosti srpskog i hrvatskog naroda: „Što se tiče zahtjeva braće Hrvata za utjelovljenjem Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji, koje je i pozitivnim zakonom zajamčeno, pripravne su srpske stranke uložiti i svoju snagu za ostvarenje ovog zahtjeva, ako se sa hrvatske strane ukloni zapreka, koja je dosad priječila srpskoj stranci na Primorju, da se za sjedinjenje izjavi, a to je, da se sa strane Hrvata obvezno prizna ravnopravnost srpskog naroda s hrvatskim.“⁷⁷ To je, dakle, bio zahtjev za priznavanje srpske političke jednakopravnosti u većinskim hrvatskim područjima, odnosno za političku subjektivizaciju Srba u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, a zahtijevala se i svojevrsna mogućnost srpskog veta, što je impliciralo nemogućnost hrvatskog odlučivanja bez pristanka predstavnika srpskog naroda. Na kraju su najprije usvojene zasebne hrvatska i srpska rezolucija, a zajednički hrvatsko-srpski akt potpisali su 14. studenoga 1905. u Zadru predstavnici Hrvatske stranke i Srba iz Dalmacije i Banske Hrvatske. U Dalmatinskom je saboru zaključke pročitao Pero Čingrija: „Klubovi hrvatske stranke i srpske narodne stranke ustraju u načelu, da su Hrvati i Srbi jedan narod, da je jedan drugome ravnopravan ... Poradi toga će Hrvati i Srbi u Dalmaciji rame o rame kao ravnopravna braća

⁷⁴ GANZA-ARAS 1992: 139-156.

⁷⁵ Isto: 336.

⁷⁶ RAJČIĆ 2014: 353-355.

⁷⁷ PILAR 1990: 346.

raditi u narodno-političkim stvarima; oni će se osobito zajedničkim silama truditi, da isposluju što prije utjelovljenje Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji, jer je to glavni uvjet za osiguranje bolje narodne budućnosti tih zemalja. ... Shodno zaključku sabora od 21. srpnja 1883. poziva se c. i k. vlada, da vrši svoj upliv onamo, da sve vladine oblasti i svi uredi u vezi s narodnim jezikom upotrebljavaju uvijek izraz 'hrvatski ili srpski'; da se u dalmatinskim školama hrvatskom srpskom imenu odredi časno mjesto i da se u školskim knjigama vodi računa o srpskoj i hrvatskoj povijesti, da đaci nauče glavne događaje svoje povijesti i da se u njima uči jednako latinski i ćirilski alfabet tako, da djeca nauče čitati i pisati oba pisma.⁶⁷⁸ Primjetno je da je konačna rezolucija imala neke teško razumljive stavke. Hrvati i Srbi su se u zajedničkoj izjavi, naime, označavali kao isti narod, a istovremeno se jamčila ravnopravnost Hrvata i Srba, što zapravo implicira postojanje dvaju entiteta s jednakim pravima. Očito je kako nije postignut hrvatsko-srpski konsenzus pa su prijedlozi dviju strana uvedeni u konačnu rezoluciju, iako su pojedine tvrdnje bile u međusobnoj kontradikciji. Definiranje hrvatskog političkog tijela, dakle, i nakon Zadarske rezolucije ostaje jedro konflikta između Hrvata i Srba.⁷⁹

Nakon potpisivanja rezolucije hrvatski i srpski su se pripadnici „novog kursa“ ujedinili te odredili poseban odbor za odnose s mađarskom stranom. No, iz pisanja *Edinosti* mogu se iščitati i neke neusklađenosti dviju strana: „Hrvatski i srpski članovi konferencije imali su svoje konzultacije, koje su predviđale da oboje djeluju kao ujedinjena skupina u pregovorima s Mađarima. Također su izabrali pododbor. (...) No, iako su konzultacije bile povjerljive, u zadarskom 'Narodnom listu' izvijestili su da su se na hrvatsko-srpskom savjetovanju pojavile dvije struje. (...) Međutim, obje su se struje složile; što se tiče Dalmacije, svi su istog stava: da na dnevnom redu mora biti ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i da to mađarska koalicija mora uzeti u dnevni red.“⁸⁰ Srpski pristanak na taj hrvatski cilj nije utjecao samo na dobivanje određenih kulturnih koncesija; u zamjenu za pristajanje na pripojenje Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji dio je Hrvata odustao od ideje o hrvatskoj Bosni i Hercegovini. Kao posljedica toga BiH se čak i u javnim nastupima najistaknutijih članova „novog kursa“ počela identificirati kao srpsko područje, a osnovna funkcija hrvatske politike trebala bi, prema tom tumačenju, biti obrana Balkana od invazije sa Zapada: „Od Sadove pa sve do danas upravljena je čitava politika obiju država (Austro-Ugarske i Njemačke) u pravcu, da se našoj Hrvatskoj uklone sve zapreke, koje su na putu velikom 'Drangu' ... Kad smo toga svjesni, da je naš zadatak, da budemo Balkanu zaštitni bedem a ne most, preko kojeg će onamo prelaziti neprijateljski pohodi, računati nam je

⁷⁸ Isto: 346-347.

⁷⁹ VELIZ 2012: 91.

⁸⁰ Reška konferenca. *Edinost* (Trst), br. 31, 22. veljače 1906, 2.

u prvom redu s našom srpskom braćom ... Priznajući Srbe, mi smo ih ponovno pridobili za misao utjelovljenje Dalmacije. ... Ali ne znamo, što se zbiva s Bosnom i Hercegovinom. Te zemlje tvore danas tursku pokrajinu, i koliko god se mnogi trude, da to zabašure, ipak su to turske pokrajine i čitav i svijet takvima priznaje. I premda su Bosna i Hercegovina turske pokrajine pod suverenitetom sultana, ipak su predane Austro-Ugarskoj, da njima upravlja, i to samo na ograničeno vrijeme, dok se prilike u njima ne srede. Ali Austro-Ugarska čini sve prije, nego li da ih sredi, te ih štoviše truje i hoće da na taj način stvori povoljan teren, na kome će nastupiti protiv Istoka. I ako sreća dađe, da Bosna i Hercegovina izađu iz okvira Monarhije, sasvim je prirodno, da će svaki pravi i poštenu Hrvat radije gledati, kako pripada bratskim Srbima, umjesto strancima, kad već ta Bosna ne može biti hrvatskom.⁸¹ Takvo označavanje Nijemaca kao neprijatelja bilo je konstanta u političkom diskursu „novog kursa“, no Hrvatska je u ovom Supilovu govoru u kontekstu antagonističkih odnosa Zapada i Istoka izričito svrstana na stranu potonjeg, što je predstavljalo jedan od najradikalnijih javnih istupa u tom razdoblju jer je Hrvatska preuzela ulogu zaštitnika Srbije te „srpske“ Bosne i Hercegovine.

Pokušaji ublažavanja slovenskog nezadovoljstva

U Rijeci nije bilo predstavnika Slovenaca, što je potkopavalo ideju južnoslavenske uzajamnosti. To je također bio pokazatelj da politika „novog kursa“ nije imala pripremljeno rješenje koje bi odgovaralo svim Južnim Slavenima. Točno je, doduše, da najutjecajnija konzervativna slovenska politička stranka nije ni mogla sudjelovati u savezništvu s antiaustrijskim predznakom jer je to bilo u potpunoj suprotnosti s njezinim postojećim političkim programom. S druge strane, među tršćanskim liberalnim Slovencima početna su izvješća o Riječkoj konferenciji, slično kao i među vodstvom istarskih narodnjaka,⁸² bila pozitivna te istovremeno kritična prema onima koji su konferenciju bojkotirali, posebno prema Josipu Franku i ČPS-u.⁸³ Međutim, kao što su Hrvati u Istri izražavali nepovjerenje prema politici približavanja talijanskoj strani, izvjestan stupanj nepovjerenja u strategiju „novog kursa“ uskoro se počeo pojavljivati i u člancima *Edinosti*. Prva faza prijelaza iz uzbuđenja u razočaranje očitovala se kritikom mađarske strane i pritom se s cinizmom pisalo da se od „takvih ‘prijatelja’ zaista može mnogo očekivati“.⁸⁴ Krajem studenoga 1905. činilo se kako nema sumnje što zapravo politika „novog kursa“ znači za tršćanske i istarske Slavene. Ante Tresić Pavičić

⁸¹ PILAR 1990: 351.

⁸² KLAJIĆ 2017: 135.

⁸³ Iz Hrvatske. *Edinost* (Trst), br. 30, 8. listopada 1905, 1; Konferenca na Reki. Veliki fiasko Frankove skupščine v Zagrebu. *Edinost* (Trst), br. 30, 17. listopada 1905, 2.

⁸⁴ Iz Hrvatske. *Edinost* (Trst), br. 30, 15. listopada 1905, 1.

je, naime, u Dalmatinskom saboru dao potporu ideji talijanskog Sveučilišta u Trstu. *Edinost* je na to odgovorila kritikom dvostrukih standarda dalmatinskih Hrvata jer su istovremeno svim silama pokušavali spriječiti osnivanje talijanske osnovne škole u Splitu: „A sada otkriveno nekoliko iskrenih riječi o pristalicama tog (novog) kursa. Nama ne smeta, ako dalmatinski političari traže simpatiju i naklonost svojih talijanskih sugrađana, ako smatraju da je to potrebno za određene svrhe. Tko nas poznaje, zna da se uvijek zalažemo za sporazum između različitih naroda i protiv bilo kakvog ugnjetavanja. I ne bismo se miješali u ovo pitanje, ukoliko to isto ne bi posezalo u naše životne interese. Ako braća Dalmatinci žele biti velikodušni prema Talijanima, mi im ne zamjeramo, a to može, pod određenim okolnostima, biti čak i vrlo lijep čin, samo ih molimo da za tu velikodušnost grabe iz svoje blagajne. Ali naša braća Dalmatinci ne žele u tu svrhu potrošiti ni jedan novčić iz vlastitog džepa, već daruju dobrote na štetu drugih. Lako im je dopuštati Talijanima sveučilište u Trstu, a istovremeno im uskraćivati narodnu školu u Splitu, koju je čak zapovjedio upravni sud (...) U Trstu bi, dakle, željeli dopustiti Talijanima sve što ih se ne tiče izravno. Usput ti dalmatinski političari pokazuju veliku kratkovidnost, ako misle da nacionalni sastav Trsta nije važan za Dalmaciju i kakav je u tom gradu položaj Slavena, koji su i sami velikim dijelom Dalmatinci!! Trebali bi ipak pomisliti da je Trst za Dalmaciju prevažna trgovačka i pomorska točka. Lako je tim dalmatinskim političarima dozvoliti Talijanima da pohađaju talijanske visoke škole i tako ih podržati u njihovim političkim težnjama kad im od tog ne prijete nikakva šteta s obzirom na činjenicu da Talijani u Dalmaciji čine samo 3% ukupnog stanovništva! Ako bi Talijani imali kakvu korist od toga na našu štetu, to bismo osjetili samo mi u Trstu i Istri. Imaju li naša braća Dalmatinci pravo na paktiranje s Talijanima na naš trošak?! Da li im u nacionalnom smislu stvarno toliko loše ide da moraju izigravati upravo onu svoju braću koja je u nacionalnom pogledu najviše potlačena te se mora boriti za svoju голу egzistenciju u očajničkoj borbi?! U Dalmaciji ima najmanje 95% slavenskog stanovništva i oni žele žrtvovati nas Slavene iz (Austrijskog) Primorja kako bi osvojili naklonost – 3 posto stanovništva!! Je li takva akvizicija uopće potrebna?! I ako je tako, je li ona dostojna takve žrtve?!“⁸⁵

Unatoč jasno izraženom nezadovoljstvu, tršćanska je *Edinost* ipak s oduševljenjem pozdravila formiranje Hrvatsko-srpske koalicije (HSK): „S velikim zadovoljstvom pozdravljamo vijest da su postojeće zaista iskrene oporbene skupine počele težiti ka koncentraciji snaga. (...) Hrvatska stranka prava, Hrvatska napredna stranka, Srpska nacionalna radikalna stranka, Socijaldemokratska stranka i nestranački zastupnici koje predstavlja dr. Potočajak ujedinili su se u 'koaliciju' hrvatske i srpske opozicije i izabrali vlastiti središnji odbor. (...) To je

⁸⁵ Zbliževanje med Slovani in Italijani v Dalmaciji in posledice istega za ostale Jugoslovane. *Edinost* (Trst), br. 30, 23. studenoga 1905, 1.

pravi blagoslov za cjelokupno Slavenstvo. Blago ljudima koji otvoreno i odlučno stoje pred narodom govoreći mu da je borba između dva bratska plemena bila najveća nesreća za jedne i druge te svu njihovu braću.⁸⁶ Čak je i sâm program HSK-a *Edinost* pozdravila sljedećim riječima: „U toj se proklamaciji odražavaju težnje i rad ove koalicije koja namjerava krenuti u izbornu borbu organiziranu za svrgavanje današnjeg sustava. Glavni je cilj: sloboda naroda i prava najširih njegovih slojeva, za što su potrebne ustavne slobode utemeljene na načelu jednakosti i ravnopravnosti. Istodobno koalicija prvenstveno radi na rješavanju nesretnog srpsko-hrvatskog spora. U proglasu je naglašeno da će se naša koalicija boriti za: pripojenje Dalmacije, hrvatski gospodarski napredak, opće biračko pravo, slobodu tiska, govora, udruživanja, neovisnost sudaca, potpunu autonomiju općina, financijsku neovisnost i sve ono što nam je dosad bilo uskraćeno krivnjom ‘narodne stranke’. Pozdravljamo ovakav nastup koalicije i čvrsto vjerujemo da će njen rad pasti na plodno tlo.“⁸⁷ Čak je i na kraju 1905. *Edinost* pisala o Riječkoj rezoluciji kao o „najjasnijoj točki u protekloj godini koja je ostavila sjajan dojam u javnom mišljenju“ i „napokon obavijestila Mađare pod kojim uvjetima Slaveni mogu podržati njihovu borbu protiv Beča“.⁸⁸ Čini se, dakle, da je iz perspektive *Edinosti* „novi kurs“ shvaćen kao poželjan oblik političkog dogovora između Južnih Slavena koji bi trebao omogućiti stvaranje dovoljno jakog južnoslavenskog bloka, sposobnog za političku borbu s Talijanima i Nijemcima. Međutim, takva su očekivanja bila iluzorna jer je „novi kurs“ prvenstveno tražio mogućnosti za strateško partnerstvo s Mađarima i Talijanima, što nikako nije moglo biti dobro prihvaćeno među Slovencima u Trstu.

Različite su se reakcije tršćanske *Edinosti* nastavile i u 1906, pri čemu su aktivnosti na najvišoj razini bile uglavnom popraćene s odobravanjem, dok je operacionalizacija plana i njegova izvedba na terenu dobivala kritike. Prvi na meti je, dakako, bio Ante Tresić Pavičić svojim pozivima tršćanskim Slovencima da postanu aktivni sudionici slavensko-talijanskog pomirenja i u Trstu⁸⁹: „Gospodin Tresić neka samo pokuša i izazove javni sud o njegovim namjerama! Neka nam ne prilazi s izgovorom da je dužan odgovoriti samo svojim dalmatinskim sunarodnjacima. Za velik dio teritorija borimo se mi Slovenci i istarski Hrvati protiv Talijana. Svatko tko želi širiti ideju dogovora s Talijanima i pritom želi svoj napore staviti na čvrst temelj, mora računati s primorskim Slovencima i Hrvatima“.⁹⁰ Čini se kako je upravo Tresić Pavičić bio najveći trn u peti *Edinosti*

⁸⁶ Razmere v okrožju tržaškega višjega deželnega sodišča. *Edinost* (Trst), br. 30, 16. prosinca 1905, 1.

⁸⁷ Iz Hrvatske. *Edinost* (Trst), br. 30, 17. prosinca 1905, 1.

⁸⁸ Iz Hrvatske. *Edinost* (Trst), br. 30, 31. prosinca 1905, 1.

⁸⁹ Dr. A. Tresić Pavičić pred svojimi volilci. *Edinost* (Trst), br. 31, 26. siječnja 1906, 1.

⁹⁰ Dr. A. Tresić Pavičić pred svojimi volilci. *Edinost* (Trst), br. 31, 27. siječnja 1906, 1.

jer je prihvatio nezahvalnu ulogu uvjeravanja Slovenaca da je vrijedno žrtvovati određen dio (slovenskih) interesa u korist općeg južnoslavenskog dobra. U tome nije bio uspješan, što je rezultiralo i određenim nesmotrenim izjavama koje su vjerojatno bile posljedica frustracije samog Tresića Pavičića zbog neučinkovitosti vlastitih pokušaja. To je dovelo do čitavog niza priloga *Edinosti* koji su kritizirali jednog od najistaknutijih članova politike „novog kursa“: „Dr. Tresić naime svojim prijateljima dokazuje da su Slovenci narod bez budućnosti. Propustili smo pravi trenutak kad smo se trebali ujediniti s Hrvatima radi zajedničkog književnog jezika. Slovenci su lišeni svake vitalnosti i zbog toga ne možemo zahtijevati da se Hrvati odreknu tako velikog cilja kakav bi bio dogovor s Talijanima. Pa, to nitko neće poreći i svaki pravi Jugoslaven žali da nemamo zajednički književni jezik; jer da smo ga imali, razvoj naše književnosti i naš kulturni razvoj općenito bili bi drugačiji. Ali što je, tu je. Ako je počinjen grijeh – to je grijeh prošlosti. Današnja generacija Slovenaca ne može učiniti ništa u vezi s tim i ne preostaje joj ništa drugo nego računati s postojećom činjenicom“.⁹¹ „Dakle, mi Slovenci smo za gosp. dr. Tresića izgubljen narod jer s Hrvatima nemamo zajednički književni jezik! Uzmimo na trenutak ovaj Tresićev argument i pitajmo gospodina doktora: A što je s istarskim Hrvatima?! Ti bi valjda trebali imati s dr. Tresićem istu hrvatsku majku i isti – zajednički književni jezik!! A u Istri ima oko 150.000 Hrvata. Ovo je već broj duša koje ne bi voljno žrtvovali ni najveći narodi, a kamoli malen poput hrvatskoga!“⁹²

Nesklonost liberalnih tršćanskih Slovenaca predstavljala je samo jednog u nizu dodatnih udaraca politici „novog kursa“ jer su i vodeći listovi kako konzervativnoga tako i liberalnoga slovenskog pola već prije izražavali negativan odnos prema novoj strategiji. Glavni slovenski konzervativni list *Slovenec* o Tresiću Pavičiću pisao je na sljedeći način: „Zbunjujuća jugoslavenska politika g. dr. Tresić – Pavičića je ovih dana procvjetala svojim najbujnijim cvijetom. G. Tresić Pavičić proveo je naime dane pregovarajući s avanturističkim sinom starog Garibaldija kako će se na jugu uspostaviti rimsko-slavenski savez, na štetu Monarhije dakako.“⁹³ Konzervativni *Slovenec* također je tvrdio da „sa slovenskog stajališta nijedan slovenski političar ne može obraniti Riječku rezoluciju jer nas dijeli od Hrvata i njena bi implementacija značila smrt slovenskog naroda. Ironija je bila da su takvu rezoluciju usvojili upravo u Rijeci, za koju bi se Hrvati morali boriti do posljednjih snaga kako bi je opet dobili natrag u svoje ruke, kao svoje vlasništvo! Mi ni na koji način ne dopuštamo da se jugoslavenski narodi i dalje razdvajaju u

⁹¹ Zaključna beseda na adresu gosp. Dr. A. Tresić Pavičića. *Edinost* (Trst), br. 31, 1. veljače 1906, 1.

⁹² Zaključna beseda na adresu gosp. Dr. A. Tresić Pavičića. *Edinost* (Trst), br. 31, 2. veljače 1906, 1.

⁹³ Konfuzna jugoslovanska politika. *Slovenec* (Ljubljana), br. 34, 16. ožujka 1906, 3.

našem carstvu i nadamo se da će većina hrvatskoga naroda na slovensko hrvatsku budućnost gledati drugačije od onoga kako to, žali Bog, radi Supilo i omamljena hrvatska gospoda u Rijeci“.⁹⁴

Riječku rezoluciju kritizirao je i *Naš list*, tjednik bivših članova Narodno-napredne stranke, koji ju je opisao kao dokument koji je u suprotnosti sa svim dotadašnjim naporima habsburških Slavena. Isključenje značajnog dijela Slovenaca iz južnoslavenskoga državnopravnog plana i dogovaranje sa Srbima, Mađarima te posebno Talijanima, bez sudjelovanja Slovenaca i na njihov račun, shvaćeno je kao izdaja. Uredništvo tjednika vjerovalo je da će ponovna integracija Dalmacije u Hrvatsku–Slavoniju i posredno u Ugarsku ojačati taj dio Monarhije, no to bi bilo učinjeno na štetu slovenskog teritorija koji će se prepustiti posljedično neizbježnoj germanizaciji i romanizaciji. Prema navodima *Našeg lista*, bila je ugrožena ne samo južnoslavenska uzajamnost već i ideja federalizacije Monarhije općenito.⁹⁵ Opće slovensko odbacivanje politike „novog kursa“ osporava povremene tvrdnje Hrvatsko-srpske koalicije kako su kritike „novog kursa“ bile samo odraz onog dijela Slovenaca koji je bio pod potpunom kontrolom austrijske politike.

U kontekstu analize odnosa tršćanskih Slovenaca prema politici „novog kursa“, ne možemo izbjeći spominjanje alternativnih rješenja za Trst i Istru. Zbog uspona nove politike, posebice 1905, oblikovano je nekoliko različitih pogleda na rješenje jadranskog pitanja. Primjerice, prilično neobičnim prijedlogom dalmatinski političar Josip Smodlaka (1869-1956) pokušao je prilagoditi planove „novog kursa“ kako bi ga učinio atraktivnim i za Slovence. U rujnu 1905. na skupu slovenske nacionalno-radikalne mladeži Smodlaka je predstavio svoj plan za uspostavu slovenskoga grada Trsta koji bi bio susjedni postojećem pretežno talijanskom gradu.⁹⁶ Iz današnje perspektive nije moguće ustanoviti je li taj plan uključivao podjelu grada ili je bio bliži rješenju koje se koristilo nakon Drugog svjetskog rata u slučaju grada Gorice. Ipak, može se zaključiti kako je plan u suštini nosio ideju da Slovenci sačuvaju kontakt s Jadranom i ostanu relevantan etnički element u Tršćanskom zaljevu. Na temelju toga možemo zaključiti da bi talijanski teritorij imao diskontinuitet jer ta ideja nije uskraćivala talijanskoj strani pravo na sjeverni i zapadni dio Istre. Taj alternativni plan nije dobio priliku čak ni za daljnju artikulaciju i razjašnjenje dvosmislenih točki, a još je manje, naravno, imao mogućnosti za provedbu u praksi. U tom je kontekstu zanimljivo kako je u jednom trenutku, pod utjecajem intenzivne kritike koju je svakodnevno doživljavao u slovenskim novinama, i sâm Tresić Pavičić počeo razmišljati u smjeru omogućavanja slovenskog kontakta s morem. Za razliku od Smodlake, Tresić

⁹⁴ Imenitna politika. – Tavčarjevi najnoviji upi v Košuta. *Slovenec* (Ljubljana), br. 33, 10. listopada 1905, 2.

⁹⁵ PLETERSKI 1975: 71-72.

⁹⁶ Isto.

Pavičić taj put nije tražio kroz Trst, nego je predviđao da bi Hrvati trebali dati Slovincima pristup moru.⁹⁷ Prema današnjim saznanjima, teško je zaključiti jesu li te tvrdnje bile utemeljene i na stvarnim planovima hrvatskog dijela „novog kursa“ ili su, pak, to bili samo taktički potezi ne bi li se bar donekle smirilo slovensko nezadovoljstvo. Danas, naime, nisu poznati drugi dokazi koji bi na bilo koji način podupirali tezu o stvarnoj namjeri realizacije tih Tresić Pavičićevih tvrdnji. Te su ideje, dakle, ostale samo neuspješni pokušaji dobivanja slovenske potpore, što je u konačnici, između ostaloga, pridonijelo neuspjehu „novog političkog kursa“ pri uključivanju svih Južnih Slavena.⁹⁸

Epilog

Politika „novog kursa“ pojavila se u kontekstu krize dualističkog sustava Habsburške Monarhije i rasprave o uvođenju općeg prava glasa te je predstavljala alternativni put jednog dijela Hrvata prema višem stupnju političke emancipacije, za koju su se zauzimali i ostali slavenski narodi Monarhije. Tršćanska je *Edinost* imala dvoličan stav u odnosu prema politici „novog kursa“: pozitivan u odnosu na hrvatsko-srpsku pomirbu i negativan u kontekstu hrvatskog, odnosno južno-slavensko-talijanskog sporazuma. Pritom se na trenutke činilo kao da uredništvo *Edinosti* nije bilo svjesno činjenice kako su oba sporazuma konstitutivni elementi iste politike. Ovaj članak potvrđuje da je ta politika jednu od najglasnijih kritika dobivala upravo od tršćanskih Slovenaca. No, na kraju to ipak nije presudno utjecalo na (ne)uspjeh nove političke strategije.

Na temelju ideje politike „novog kursa“ formirana Hrvatsko-srpska koalicija tijekom Prvog svjetskog rata igrala je važnu ulogu na političkoj areni i pridonosila lepezi mogućih varijanti južnoslavenske države. Međutim, i unutar HSK-a mogle su se uočiti određene razlike u osnovnom političkom konceptu. Taj je nesklad naznačen već samom činjenicom da je srpska strana uvjetovala usvajanje zaključaka iz Rijeke sa zahtjevima iz Zadra. Na samom se početku HSK i nije usredotočio na izvanhabsburški koncept južnoslavenske države, iako se iz pojedinačnih javnih istupa može otkriti snažna averzija te političke stranke prema Beču. Takva se retorika može promatrati i kao sredstvo političkog pritiska na Austriju da se konačno riješi južnoslavensko pitanje. Primarni cilj hrvatskog dijela „novog kursa“ bio je dobiti ujedinjenu potporu unutar Hrvatske–Slavonije i Dalmacije za ujedinjenje dominantno hrvatskih područja unutar Monarhije. Istodobno, Srbi unutar Srpske samostalne stranke tražili su način kako aktivnije participirati u vlasti, čime bi izgurali Srbima nesklone hrvatske političke grupacije na marginu. No, u „novom kursu“ je bar privremeno i Srpska radikalna stranka našla potencijal

⁹⁷ Isto: 84.

⁹⁸ GROSS 1960: 112-118.

za svoje političke ciljeve. Prije svega je puno očekivala od suradnje s Mađarima te je čekala povoljniju međunarodnu situaciju za Srbiju. Stoga je u tom hrvatsko-srpskom odnosu unutar HSK-a i dalje postojao latentni sukob između želje za ujedinjenjem hrvatskih pokrajina i srpske ambicije za autonomijom unutar tog teritorija, ako se već ta područja u danom trenutku nisu mogla priključiti Srbiji. Trenutna snaga Srbije i neki drugi čimbenici u međunarodnim odnosima bili su ti koji su određivali odnos snaga u tom natjecanju unutar HSK-a. Dok je jedna strana bila u boljem položaju, pokušavala je nametnuti vlastite strateške ciljeve svojem koalicijskom partneru i obratno. U kakvoj su mjeri vanjski čimbenici utjecali na odnose unutar Koalicije pokazalo se već 1907, koju je obilježilo mađarsko vraćanje na „staru“ politiku dualizma, čime je nestala potreba za partnerstvom s HSK-om i posljedična primjena Željezničarske pragmatike.⁹⁹ Nesklad unutar Koalicije pokazao se i u vrijeme aneksije BiH te tijekom Veleizdajničkog procesa, da bi politika „novog kursa“ slom doživjela sporazumom HSK-a i Nikole Tomašića. Time je Koalicija zapravo i sama pristala na dualizam, što je uzrokovalo i njezino napuštanje od strane Frane Supila 1910. Posljedično tome, treba biti oprezan pri analizi okolnosti donošenja obiju rezolucija i pri opredjeljivanju karakteristika jugoslavenskih koncepata u hrvatskim i srpskim političkim strankama u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Tvrdnja kako je koalicijski kohezivni faktor bila ideja jugoslavenske države neprecizna je jer su se vizije jugoslovenstva unutar HSK-a bitno razlikovale. Među vanjskim čimbenicima koji su utjecali na politiku „novog kursa“ Rene Lovrenčić¹⁰⁰ navodi širi kontekst njemačkog i habsburškog prodora na Balkan te Bliski istok, kao i nestabilnosti unutar same Austro-Ugarske, što je djelovalo na približavanje jugoslavenskih vizija, no unutar politike „novog kursa“ ipak nije došlo do spajanja dvaju državnopravnih koncepata. Bila je to, naime, koalicija hrvatskih i srpskih stranaka koje su u to vrijeme našle zajedničke taktičke političke ciljeve, iako su se strateški pogledi na to kakva bi trebala biti južnoslavenska država razlikovali. Hrvati su se prije svega bavili planom federalne jedinice unutar Habsburške Monarhije, gdje bi upravno središte bilo u Zagrebu, a Srbima bi bila dopuštena autonomija unutar definiranog teritorija u toj federalnoj jedinici. S jedne strane, hrvatski je dio računao na srpsku, talijansku i mađarsku pomoć, a pritom je tiho polagao nade u moć Beča koja je trebala biti jamac koji neće dopustiti odcjepljenje južnoslavenskih teritorija od Habsburške Monarhije. Nasuprot tome, srpski je dio HSK-a u aktivnom sudjelovanju u stvaranju južnoslavenske jedinice unutar Monarhije, slično kao i potom u oportunističkom pristajanju na dualizam,¹⁰¹ vidio samo polugu za pripremu na povezivanje sa

⁹⁹ STANČIĆ 2002: 199.

¹⁰⁰ LOVRENČIĆ 1972: 15.

¹⁰¹ BULIĆ 2012: 431.

Srbijom.¹⁰² Federalni ili čak konfederalni plan Habsburške Monarhije bio je samo priprema za uspostavu južnoslavenske države koja će biti izvan dosega njemačkog utjecaja, a koja će svoje središte imati u Srbiji. Iz navedenoga možemo zaključiti da je žrtvovanje dijela istarskih i tršćanskih Slovenaca i Hrvata možda pridonijelo talijansko-hrvatskom sporazumu, no ni na koji način nije eliminiralo razlike u pogledima na jugoslavenstvo među Hrvatima i Srbima.

Bibliografija

Izvori

Edinost (Trst), 1876-1928.

Slovani in Italijani, br. 28, 26. studenoga 1903, 1-2.

Slovani in Italijani, br. 28, 29. studenoga 1903, 2.

Dnevne novice. Javni shod pri Sv. Ivanu, br. 29, 28. ožujka 1904, 2.

Sestanek hrvatskih poslanaca na Reki, br. 30, 3. listopada 1905, 1.

Iz Hrvatske, br. 30, 8. listopada 1905, 1.

Iz Hrvatske, br. 30, 15. listopada 1905, 1.

Konferenca na Reki. Veliki fiasco Frankove skupščine v Zagrebu, br. 30, 17. listopada 1905, 2.

Domaće vesti. Ustanovni občni zbor Jadranske banke v Trstu, br. 30, 30. listopada 1905, 1.

Zbliževanje med Slovani in Italijani v Dalmaciji in posledice istega za ostale Jugoslavnane, br. 30, 23. studenoga 1905, 1.

Razmere v okrožju tržaškega višjega deželnega sodišča, br. 30, 16. prosinca 1905, 1.

Iz Hrvatske, br. 30, 17. prosinca 1905, 1.

Božič, br. 30, 24. prosinca 1905, 1.

Iz Hrvatske, br. 30, 31. prosinca 1905, 1.

Dr. A. Tresič Pavičić pred svojimi volilci, br. 31, 26. siječnja 1906, 1.

Dr. A. Tresič Pavičić pred svojimi volilci, br. 31, 27. siječnja 1906, 1.

Zaključna beseda na adresu gosp. Dr. A. Tresič Pavičića, br. 31, 1. veljače 1906, 1.

Zaključna beseda na adresu gosp. Dr. A. Tresič Pavičića, br. 31, 2. veljače 1906, 1.

Reška konferenca, br. 31, 22. veljače 1906, 2.

Naša sloga (Trst; Pula), 1870-1915.

Talijani Istre i sloga, br. 37, 28. siječnja 1904, 1.

Slovenec (Ljubljana), 1873-1945.

¹⁰² GABELICA 2014: 193.

Imenitna politika. – Tavčarjevi najnovejši upi v Košuta, br. 33, 10. listopada 1905, 2.
Konfuzna jugoslovenska politika, br. 34, 16. ožujka 1906, 3.
Slovenski narod (Maribor; Ljubljana), 1868-1943.
Dr. Ivan Prijatelj: Caveant consules!, br. 52, 16. siječnja 1919, 1.

Literatura

- ARTUKOVIĆ, Mato. 1991. *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884-1902)*. Zagreb: Naprijed.
- ARTUKOVIĆ, Mato. 2000. Pregled srpske izdavačke djelatnosti u Hrvatskoj (1883-1903). *Radovi* 32-33/1: 117-159.
- BAKIĆ, Jovo. 2004. *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin.
- BANAC, Ivo. 1988. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus.
- BRUCKMÜLLER, Ernst. 1991. Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. *Zgodovinski časopis* 45/3: 369-389.
- BULIĆ, Ivan. 2012. Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvoga svjetskog rata 1907.-1913. *Časopis za suvremenu povijest* 44/2: 415-453.
- CVIRN, Janez. 2006. *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji: Dunajski državni zbor in Slovenci (1848-1918)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ČIPČIĆ, Marijan. 2017. „Novi kurs“ i političko djelovanje Vicka Ivčevića. *Kulturna baština* 42-43: 61-76.
- DIKLIĆ, Marjan. 1998. *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvog svjetskog rata*. Zadar: Matica hrvatska – Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
- GABELICA, Mislav. 2014. Političke prilike u Banskoj Hrvatskoj na početku Prvoga svjetskog rata. *Društvena istraživanja* 23/1: 177-197.
- GANZA-ARAS, Tereza. 1992. *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Šupila i Trumbića*. Split: Matica hrvatska.
- GAŠIĆ, Ranka. 2008. „Novi kurs“ u Srpskoj samostalnoj stranci 1903-1914. Promena paradigme nacionalne politike. U *Serbo-Croat relations in the 20th century. History and perspectives*, ur. Darko Gavrilović, 13-21. Salzburg – Novi Sad: Institute for Historical Justice and Reconciliation – Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje – Grafo marketing.
- GRDINA, Igor. 2003. *Slovenci med tradicijo in perspektivo: politični mozaik 1860-1918*. Ljubljana: Študentska založba.
- GROSS, Mirjana. 1960. *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*. Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke.
- HALL, Richard C. 2000. *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*. London: Routledge.
- HORVAT, Josip. 1936. *Politička povijest Hrvatske*. Zagreb: Binoza – svjetski pisci.
- IVAŠKOVIĆ, Igor. 2012. Trialistični koncepti in alternative v luči primorskega časopisja. *Prispevki za novejšo zgodovino* 52/2: 69-95.

- IVAŠKOVIĆ, Igor. 2017. *Ideje jugoslovanske države v teorijah sestavljene države v obdobju 1900-1921*. Ljubljana: Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici.
- IVAŠKOVIĆ, Igor. 2019. Implication of the Balkan Wars for the Yugoslav Idea among Slovenians in Trieste. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 21/2: 187-203.
- KACIN-WOHINZ, Milica, Nevenka TROHA. 2001. *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956. Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije*. Ljubljana: Nova revija.
- KARDUM, Livia, Bruno KOREA GAJSKI. 2012. Kriza dualizma u Austro-Ugarskoj 1903. godine. *Politička misao* 49/2: 97-123.
- KLAIĆ, Željko. 2009. Promišljanja o političkoj aktivnosti Matka Laginje, u povodu pokretanja lista Omnibus i održavanja općinskih izbora u Puli 1905. *Časopis za suvremenu povijest* 41/2: 543-562.
- KLAIĆ, Željko. 2014. Nacionalni pokret istarskih Hrvata i Slovenaca na prijelomu XIX. u XX. stoljeće i utemeljenje Političkoga društva za Hrvate i Slovence u Istri 1902. *Histria* 4: 29-100.
- KLAIĆ, Željko. 2017. Godišnja skupština Političkoga društva za Hrvate i Slovence u Istri 1905. *Histria* 7: 99-135.
- KLAIĆ, Željko. 2018. Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri i oporbena nastupanja pripadnika mlađeg naraštaja javnih radnika 1903. i 1904. godine. *Croatica Christiana Periodica* 42/82: 119-147.
- KOCKA, Jürgen. 1988. Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft im 19. Jahrhundert Europäische Entwicklungen und deutsche Eigenarten. U *Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich*. Band 1, ur. Jürgen Kocka, 11-87. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- KNEŽEVIĆ, Adrian. 2019. Prva secesija u dalmatinskoj Narodnoj stranci 1873. godine. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 6/1: 167-204.
- LAMPE, John R. 2000. *Yugoslavia as history. Twice there was a country*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOVRENČIĆ, Rene. 1972. *Geneza politike „novog kursa“*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest.
- MANETOVIC, Edislav. 2006. Ilija Garasanin: Nacertanije and Nationalism. *The Historical Review / La Revue Historique* 3: 137-173.
- MARUŠIĆ, Branko. 1998. Od Maribora do Trsta 1850-1914. *Zgodovinski časopis* 52/3: 453-455.
- MATKOVIĆ, Stjepan. 2001. *Čista stranka prava 1895.-1903*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- MATKOVIĆ, Stjepan. 2003. „Novi kurs“ Srba u Hrvatskoj. *Scrinia Slavonica* 3/1: 701-713.
- MILLER, Nicholas John. 1997. *Between Nation and State: Serbian Politics in Croatia before the First World War*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- MILLO, Anna. 1989. *L'élite del potere a Trieste: una biografia collettiva 1891-1938*. Milano: Franco Angeli Storia.

- PAHOR, Milan. 2004. *Slavjanska sloga. Slovenci in Hrvati v Trstu. Od avstroogrške monarhije do italijanske republike*. Trst: TT EST.
- PEČENKO, Valentin. 2013. *Cesarski Trst in Slovenci*. 2. del. Preporod. Dokumentarna emisija. Ljubljana: TV Slovenija. <http://www.ava.rtv slo.si/predvajaj/cesarski-trst-in-slovenci-preporod-dokumentarna/ava2.174296892/> (posjet 30. 5. 2014)
- PERIČIĆ, Šime. 1984. Dalmacija u prvim pomorsko-trgovinskim ugovorima između Austrije i Italije. *Naše more* 31/5: 233-237.
- PILAR, Ivo. 1990. *Južnoslavensko pitanje: prikaz cjelokupnog pitanja / L. V. Südland*. Varaždin: Hrvatska demokratska stranka.
- PIRJEVEC, Jože. 2007. *Trst je naš! Boj Slovencev za morje (1948-1954)*. Ljubljana: Nova revija.
- PLETERSKI, Janko. 1975. *Politika „novog kursa“, jadranski kompromis i Slovenci*. Beograd: Jugoslovenski istorijski časopis.
- RAHTEN, Andrej. 2001. *Slovenska ljudska stranka v Dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v Habsburški monarhiji 1897-1914*. Celje: Cenesa – Založba Panevropa.
- RAHTEN, Andrej. 2005. *Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848-1918*. Ljubljana: Nova revija.
- RAJČIĆ, Tihomir. 2014. Srpska stranka u Dalmaciji i njezino pragmatično uključivanje u politiku „novoga kursa“. *Časopis za suvremenu povijest* 46/2: 341-361.
- RUTAR, Sabine. 2002. Emancipacija s pomočjo izobrazbe: italijanska in slovenska socialdemokratska izobraževalna društva v habsburškem Trstu (1899-1914). *Prispevki za novejšo zgodovino* 42/3: 21-36.
- STANČIĆ, Nikša. 2002. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Barbat.
- VELIZ, Fernando. 2012. *The Politics of Croatia-Slavonia 1903-1918: Nationalism, State Allegiance and the Changing International Order*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- VERGINELLA, Marta. 1990. *Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- VERGINELLA, Marta. 1997. Prihod vlaka v Trst. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 4/2: 59-65.
- VERGINELLA, Marta. 2010. Zgodovinenje slovensko-italijanske meje in obmejnega prostora. *Acta Histriae* 18/1-2: 207-216.
- VIVANTE, Angelo. 1954. *Irredentismo adriatico*. Firenze: Parenti.
- WANK, Solomon. 1963. Aehrenthal's Programme for the Constitutional Transformation of the Habsburg Monarchy: Three Secret „Mémoires“. *The Slavonic and East European Review* 41/97: 513-536.
- WINKLER, Eduard. 2000. *Wahlrechtsreformen und Wahlen in Triest 1905-1909: eine Analyse der politischen Partizipation in einer multinationalen Stadtregion der Habsburgermonarchie*. München: R. Oldenbourg.
- ŽITKO, Salvator. 2016. Slovensko-hrvaški odnosi v Avstrijskem primorju v kontekstu „novega kursa“ hrvaške politike v letih 1903 – 1907. *Histria* 6: 59-92.

Perception of the “New Course” policy among the Slovenes of Trieste

The article presents the events in the early 20th century and reveals how the Slovenes gathered around the political association *Edinost* wrote about the development of the Croatian political movement, known as the ‘New Course’. This was a new political strategy which altered relations within the Croatian-Austrian-Hungarian triangle and simultaneously affected relations between the Slovenes, Croats and Serbs. The primary political objective of the Croats within the New Course was the reintegration of Dalmatia into the Croatia-Slavonia unit, which was initially supposed to remain in the Hungarian half of the Habsburg Monarchy. In return for securing Italian support, the New Course bolstered the Italian ambitions in Istria, Trieste and Gorizia. The latter seemed to improve the otherwise troubled Croatian-Serbian relations, but impaired the former Croatian-Slovenian alliance. Coastal and especially Trieste Slovenes feared that the Croats and Serbs would sacrifice them in exchange for Italian support of a South Slav political-administrative unit within the Habsburg Monarchy. However, the author notes that *Edinost* was divided between sympathy for the Croatian-Serbian agreement and broader South Slavic reciprocity on one side, and frustration with that part of the strategy that left Trieste outside of the imagined Yugoslav unit on the other. An analysis of *Edinost* texts also shows that the New Course did not represent a fusion of the Croatian and Serbian concepts, since the Croatian-Serbian Coalition was rent by two opposing visions on the South Slav question, particularly with regard to fundamental geopolitical parameters.

Keywords: New Course, Trieste, Slovenes, Yugoslavism, Liberalism

Cljučne riječi: novi kurs, Trst, Slovenci, jugoslavenstvo, liberalizam

Igor Ivašković
Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 17
1000 Ljubljana
Slovenija
igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*